

**ESKİ TÜRK YAZITLARINDA
YANLIŞ YORUMLANAN BİR KELİME ÜZERİNE***

**Talat TEKİN
Çev. Erdem UÇAR****

Eski Türk mezar yazıtları üzerine şimdiye kadar birçok bilim adamı tarafından ayrıntılı çalışmalar yapılmıştır. Ancak, yazıtların düzeltilen metinlerinde hâlâ tatmin edici açıklamalar bekleyen, anlaşılmayan ve problemlili noktalar mevcuttur. Bu durum, kısmen yazıtların güvenilir kopyalarının veya net fotoğraflarının mevcut olmayışından, kısmen de bazı yanlış okumalardan, daha doğrusu farklı yerlerde bulunan mevcut harf gruplarından kaynaklanmaktadır.

Radloff'un yazıtlar hakkındaki ilk eserinin ardından, Vilhelm Thomsen birçok düzeltme yaptı. O dönemden bu yana, Eski Türk yazıt metinleri Hüseyin Namık Orkun ve S. A. Malov tarafından iki kez basıldı. Hem Orkun hem de Malov, yazıtların okunmasında bazı düzeltmeler yaptı, ancak yine de, özellikle Malov'un "Yeniseyskaya pis'mennost' tyurkov" (Moskova-Leningrad 1952) eserinde, eski dönemdeki okuma yanlışlıklarının bazıları devam ettirilmiştir.

Bu yanlış yorumlanan kelimeler arasındaki nadir harf grupları olan $s^2iz\sim s^2z$, $s^2iza\sim s^2za$, $s^2izm\sim s^2zm$ ve $s^2izma\sim s^2zma$ bilhassa önemlidir. Bu harf grupları sırasıyla, şimdiye kadar *siz*, *size*, *sizim* ve *sizime* şeklinde okundu. Bence, bunlar *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* şeklinde okunmalıdır. Böyle okunması için bazı gramatikal deliller var ve ben delilleri, bu harf gruplarının önceden yanlış okunduğunu göstermesi bakımından yeterli buluyorum. Makalemde, problemlili harf gruplarının okunuşunu tartışmayı ve delilleri ortaya koymayı planlıyorum. Ancak konuya geçmeden önce, *esiz* kelimesinden ve kelimenin acıma ünlemi olarak Orta Türkçe ve modern Türk dillerindeki kullanımından bahsedeceğim.

Bilindiği üzere Orta Türkçede ortak bir acıma ünlemi vardır. Bu ünlem *esiz~essiz*'dir. Kâşgari sözlüğünde kelimedenden bahseder. O, kelimeyi Arapça *yā asafā* kelimesinin tercümesi olarak verir ve kullanımını şöyle örnekler: *essiz anıy yigitliki*¹ "Yazık! Onun gençliği!" (Atalay Çevirisi, C. I, s. 143) Kâşgari'de kelime *essiz* (C. II, s. 188) ve *esiz* (C. III, s. 51) şekilleri ile iki kez geçer.

Bu ünleme ayrıca Kutadgu Bilig'te de karşılaşıyoruz. Kelime eserde *isiz* (= *ésiz*) şeklindedir. Yusuf Has Hacib bu ünlemi, özellikle gençliği ve yaşlılığı hakkındaki şiirde az da olsa kullanıyor: *isiz bu*

* "On a Misinterpreted Word in the Old Turkic Inscriptions, UAJb 35, 1964, p. 134–144". Talat Tekin'in sadece İngilizce olarak kaleme aldığı bu makale Runik harfli metinler üzerine çalışanlar için hâlâ değerini koruması nedeniyle Türkçeye çevirmeyi uygun gördük.

** Araştırma Görevlisi. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. merdemu@gmail.com, merdemu@hotmail.com.

¹ Atalay, *yigitliki* şeklinde okuyor ki yanlıştır.

yigitlik kanı kaçça bardı “Yazık! Nerede bu gençlik? Nereye gitti?” (Arat I, s. 644, beyit 6524), *yavaşlıkka isiz tiriglikni idtum* “Yazık! Onu boş yere sarf ettim.” (beyit 6527), *yava kıldım isiz tiriglik avınçım* “Ne yazık! Hayatı boş yere sarf ettim.” (s. 645, beyit 6533)

Aynı eserde, *isiz*'in (muhtemelen I. şahıs iyelik ekli) daha uzun şekli olan *isizim* (= *ésizim*) kelimesinin aynı işlevde kullanıldığını görüyoruz: *isizim yigitlik isizim yigitlik / tuta bilmedim men sini terk kaçıttım*. “Yazık gençliğime, gençliğime yazık! Ben seni tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.” (s. 644, beyit 6522)

isiz ünlemi XII. yüzyıldan kalma dinî ve ahlakî nitelikli Atabetül-Hakâ'ik'de geçer: *kanı kaçça bardı kişilik isiz²* “Yazık! Hani insanlık, nereye gitti?” (Arat, s. 72, satır 386) Buradaki birkaç örnek, kelimenin Orta Türkçede, özellikle Karahanlıcada ve Kaşgar Ağzında acıma ve merhamet ünlemi olarak kullanıldığını göstermesi bakımından yeterlidir. C nüshasında *esiz* şeklinde yazılmıştır.

esiz Çağataycada nadiren acıma ünlemi olarak kullanılmış. Bunun yerine yabancı kökenli *dirig*, *afsûs*, *figân*, *hayf* ve diğer ünlemler kullanılmış, ama kelime asla konuşma dilinde kaybolmamış. Örneğin, Çağatay edebiyatının son temsilcilerinden olan Özbek şairi Furkat (1858–1909) bu ünlemi şöyle kullanıyor:

ésiz kim bizniñ ötmış han u békler
kéçip işratda zâyi' şubh u şâmı
kétirmey yanığa bir ahl-i dâniş³

Modern Türk dillerinde *esiz* kelimesi acıma ünlemi olarak yalnızca **-gine** (Eski Türkçe küçültme ve kuvvetlendirme eki **-kîña/-kiñe**) ekinin de yaşadığı Özbekçede, özellikle *esizgine* olarak korunmuştur.

Bu kısa girişten sonra, şimdi problemleri harf gruplarının yorumlarına geçebiliriz.

1. **s²iza~s²za = s²ize**

Bazı eski Türk mezar yazıtlarında yer alan *s²iza* ve *s²za* harf grupları şimdiye kadar *size* şeklinde okundu ve **siz** zamirinin datif ekli şekli olarak yorumlandı. İlk olarak belirtmeliyiz ki bu düşünce tartışmaya çok açıktır. Tabii ki bu harf grupları *size* şeklinde okunabilir, ama bu yazıtların ait olduğu tarihî dönem dikkate alınınca ve morfolojik olarak meseleye yaklaşılnca kelimenin *siz* zamirinin datifli şekli olmadığı anlaşılabilir. Bu dönemde datif eki **-ga/-ge~ka/-ke** şeklindedir ve Eski Türkçede şahıs zamirlerinin datif şekilleri

² C nüshasında *esiz* şeklinde yazılmıştır.

³ Bu örneği Profesör J. Eckmann'a borçluyum. Makalenin ilk şeklini önceden okuyup hemen hemen büyük bir bölümünü kabul ettiğim tavsiyelerde bulunarak bana yardımcı olan Andreas Tietze'ye de teşekkür ederim. Ayrıca W. J. Grisworld'a İngilizce'deki problemleri yerlerde ettiği yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

beşe~başa~maşa, seşe⁴~saşa, bizke, bizişe, sizişe, sizlerke ve *sizlerişe⁵* şeklindedir. *başa~saşa* ve *bizişe* zamirlerindeki datif eki standart şekil **-ge**'dir ve özellikle *ben+ge>beşe>başa, sen+ge>seşe>saşa* ve *biz+in+ge>bizişe* kelimelerinde görülmektedir. Ancak bazı örneklerde, **-ga/-ge** yerine **-a/-e** görüyoruz. Örneğin, *kaganıma* "kağanıma", *inime* "küçük erkek kardeşime", *oguluma* "oğluma", ama bu eklerin Eski Türkçede⁶ yalnızca teklik I. şahıs iyelik ekinden sonra ve nadir olarak kullanıldığına dikkat etmek gerekir.

Şimdi, eğer problemlili kelimenin kökü *siz* zamiri ise, o halde tahmin edilen şekil ya *sizke* ya da *sizişe* olacaktır.

İkinci olarak, bir an için *size* şeklinin doğru olduğunu düşünelim. Bu durumda bile kelimenin metin bağlamında diğer kelimelerle sentaks bakımından uyumadığını görebiliriz.

Bunu Minusinsk yazıtından bir örnekle göstermek istiyorum: *er atım: öz t²ogdı: oğlanım size ebçim: adırılıtmız* (Minusinsk, d, 2) Bu satırdan açık olarak anlaşılmaktadır ki *er atım* *Öz Togdı*⁷ özne ve yüklemli tam bir cümledir, kalan kısım ise bir cümle değildir. Eğer *size* kelimesi hem *oğlanım* hem de *ebçim*⁸ kelimesini karşılıyor olsaydı, sentaks bakımından *size* iki kelime arasında değil de, daha sonra yer alması gerekirdi. Eğer böyle değil de *size* sadece *oğlanım* kelimesini karşılıyorsa, o halde *ebçim* kelimesi ile yüklem arasındaki sentaktik bağlantı ne olacak? Problemlili kelimenin *siz* ile herhangi bir ilişkisinin olmadığı açıktır. Bütün satırı şu şekilde okuyorum: *er atım öz togdı. oğlanım, esiz e! ebçim! adırılıtmız.* "Benim büyük adım Öz Togdı. Çocuklarım, yazık! Kadınım! Biz ayrıldık. (birbirimizden)"

⁴ Bu şekil Tonyukuk'da vardır.

⁵ "Alttürkische Grammatik, Leipzig 1950, s. 92"de *size* şekli Yenisey Yazıtlarından alınmıştır ve tartışmalı bir şekildir.

⁶ A. von Gabain aynı eki *iliş* "ülken, ilin" kelimesinin datifli şekli olan *ilişe* kelimesinde de görüyor. (Alttürkische Grammatik, s. 98) Bu şekiller **-ga/-ge** datif ekinin daha eski şekillerinden gelişmiş olmalıdır: *iliş-ge>ilişe>ilişe*. Böyle bir gelişmeyi Eski Türkçe döneminde de görüyoruz: *beşgü>beşü* (Uybat I, sol, 2 ve Minusinsk, c. 1) Ayrıca bu şekiller Arat'ın belirttiği gibi yeni bir telaffuz kuralının sonucunda meydana gelmiş olabilir. (Atebetü'l-Hakâyik, s. 111) Biz bir kelimedeki bulunan iki ünsüzün tek ünsüz olarak telaffuz edildiğine dair net örneklere sahibiz: *iti<itti<iditi* "gönderdi".

⁷ *özt²ogdı*. Malov, *üzüt ugdı* şeklinde okuyor. (EPT, s. 78) **t¹** yerine **t²** yazılmış olsa bile bu grubu *Öz t²ogdı* olarak okuyabiliriz. (*togdum*, Altın Kök II, 1 ve Ulukem Karasu, ön, 2) Ayrıca şahıs isimlerinde ikinci unsur olarak *togdı* şekli Türkçede oldukça yaygın: *Ay Togdı, Kün Togdı*.

⁸ Malov, kelimeyi *eçim* okuyor. (EPT, s. 78) Yazıtın el yazısı ile kopyası Malov tarafından yayımlandı. İlk harf orada **b²**'dir. Bu sebeple Orkun, Malov'un okuyuşunu kabul etmiyor ve harf grubunu *biçim* "biçim, şekil" olarak okuyor. (ETY, III, s. 97) Bu kelime buraya pek uygun gözüküyor. Bunların anlamsız olduğu ve kelimenin *ebçim* "karım" okunması gerektiği açıktır.

Bu morfolojik ve sentaktik delillerin yanında Minusinsk yazıtında (satur 1) kelimenin başındaki ünlünün yazılışı da bizim okuyuşumuzu destekliyor.

Gramatikal deliller dikkate alınarak, iki harf grubu *esiz e!* şeklinde okunabilir ve “Ne yazık! Vah!” olarak çevrilebilir.

2. *s²izm~s²zm = sizim, s²zma~s²za = sizime*

Yazıtlarda birçok kez geçen *s²izma* ve *s²zma* harf grupları genellikle *sizime* şeklinde okunmuş ve *sizim* şeklinin datifli şekli olarak düşünülmüştür. *sizm* ve *szm* harf grupları *sizim* şeklinde de okunabilir ve bu konuda Malov'un düşüncesi kabul edilebilir. Morfolojik açıdan meseleye yaklaşıncaya, *siz+im* yapısında yanlışlık yok, ama semantik açıdan böyle bir yapı anlamsız ve biraz zorlama, en azından olağan dışı bir görünüm arz ediyor. Ayrıca, *sizim* ve *sizime* kelimeleri metin bağlamında birbiriyle anlam bakımından uygunluk göstermiyor. Bunu birkaç örnekle göstermeye çalışalım.

Minusinsk yazıtının birinci yüzündeki ilk satur (Malov'un okuyuşunu kullanıyorum) aşağıdaki gibidir: *yüzr²: k: dşm: s²zma: b²ır²: bdnma: s²zm: katln: bdnm:d²gü.*

Malov, saturı *yüz er kadaşım sizime biş er budunuma sizim katlan budunum edgü kaş* şeklinde okuyor ve “Yüz er, akrabalarım, size yüz erime, yürekli milletime, iyi baba” (Yeniseyskaya pis'mennost' tyurkov, Moskova-Leningrad 1952, s. 76) Buradaki tek fiil, emir şekilli *katlan-* (< *katıglan-*) “katlanmak, dayanmak” fiilidir. Şimdi, eğer *s²zma* harf grubu *sizime* ve kelime de *siz* kelimesinin datifli şekli ise ve Malov'a göre de *budunuma* datifli şekil ise, o halde datifli şeklin fiili nerede ve bu özneye nasıl bağlanıyor? Ayrıca, bu pasajda *katlan-* fiilinden önceki *sizim* kelimesinin işlevi nedir? Eğer biz Malov'un yorumunu kabul edecek olursak burada, bağlantısız parçalardan başka bir şey elde edemeyeceğiz. Burada ve diğer yazıtlarda kullanılan ifadeler alakasız ve tutarsız olmamalı. Aslında buradaki *sizim* ve *sizime* *esizim* ve *esizim e* şeklinde olmalıdır ve *budunuma* datifli şekil değil, hitaplı şekil olmalıdır. Ben saturı şöyle okuyorum: *yüz er kadaşım, esizim e! biş er budunuma! esizim! katlan!* “Yüz er akrabalarım, yazık! Yüz bin milletim! Yazık! Dayan, milletim, iyi ...”

İkinci örnek Uyug Turan yazıtının ön yüzündeki ikinci satırdan: *altunl²ig kelig bélihte bantım teşri élimke bökmedim sizime yata.* Bu saturın diğer satırlarla gramatikal ilgisi olmayan bağımsız bir pasaj olduğunu biliyoruz. *altunl²ig kelig bélihte bantım⁹* kendi içinde tam bir cümledir. *teşri élimke bökmedim* de aynı şekilde öyledir. *yata* kelimesine gelince bu kelimenin birçok yerde, burada olduğu gibi üzün-

⁹ Malov, *altun elig kėşig* “elli altın tokalı kemer” (EPT, s. 17) Bu yorum oldukça problemlidir. İlk olarak *altun elig* Malov'un düşündüğü gibi *elig altun* “elli altın” ifadesinin karşılığı olarak anlaşılabilir. İkinci olarak, biz *altunlug kėşig bélihte bantım* (Elegeş, 5) ve *altunkėş adırılıtm* (Oznaçennaya, 3) ifadelerine sahibiz.

tü ve acıma ünlemi olarak kullanıldığını görüyoruz. Geriye *sizime* kalıyor. Eğer *sizime* önündeki cümlelerin bir parçası olsaydı, fiilden önce yer alması gerekirdi, sonrasında değil. Bununla birlikte, bu yazıtta *élimke*, *yaşımka*, *yérimke* örneklerinde görüldüğü üzere datif eki her zaman **-ka/-ke** şeklindedir. O zaman neden *sizime* kelimesindeki ek **-e** şeklinde de, diğer datifli şekillerde olduğu gibi *sizimke* şeklinde değil?

Cevap yine burada, *esizim e* ifadesinin ünlem olmasında yatıyor. Bu satırı şöyle okuyorum: *altunlig kéşig bélihte bantım. teñri elimke bökmedim. esizim e! yata!* “Altın sadağımı belime bağladım. Kutsal gök ülkeme henüz sahip olmadım. Yazık, vah!”

yata~yitta üzüntü ünlemi ile birlikte sıkça kullanılan kelimeleri, bu şekilde okumak için oldukça yeterli delillerdir.

3. **s²iz~s²z = siz**

Şimdiye kadar *siz* şeklinde okunan *s²iz~s²z* harf gruplarının da böyle olmadığı anlaşılıyor. Bu sebeple kelime *esiz* şeklinde okunmalıdır. Bunun için en güçlü delil aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere kelimenin aynı veya benzer ünlemlerle çoğu durumda birlikte kullanılıyor olmasıdır.

Ayrıca *siz* kelimesinin metin bağlamında sentaks bakımından diğer kelimelerle uygunluk arz etmemesi diğer bir delil olarak da zikredilebilir. Bir örnekle açıklayalım. Abakan yazıtının ilk satırı şöyledir: ... *altı y¹égirmi yaşıma almış kunçuy siz bökmedim egeçim.* (Malov, 95)

Biz *bök-* “bıkmak, usanmak, doymak” fiilinin öznesinin datif halde olduğunu ve nadiren lokatif-ablatif hale girdiğini biliyoruz. Yazıtlarda bu sentaks uyumu için pek çok örnek var: *teñri elimke bökmedim* (Uyug-Turan, ön, 2); *kuyda kunçuyumka ... ogulumka bökmedim* (Çakul II, 2); *edgüge bökmedim* (Çakul III, 2); *teñri elimke başda begimke bökmedim* (Çakul IV, 3); *kadaşımka bökmedim* (Çakul IX, 1); *erdemlig élinte bökmedim* (Abakan, sağ, 2)

Şimdi *s²z*, *siz* zamiri ise, *sizke* ve *sizinte* şekillerinde olduğu gibi ne datif ne de lokatif-ablatif halde olmalı. Ancak, burada sadece *s²z* harf grubu söz konusu.

Bu sebeple pasajı şöyle okuyorum: ... *altı yégirmi yaşıma almış kunçuy, esiz! bökmedim, egeçim!* “On altı yaşımda evlendiğim prenses, yazık! Senden bıkmadım, sevgili kadınıml!”

Bu duruma delil olarak, Ihe-Ashete yazıtındaki *as²z* imlâsındaki kelime başında ünlünün yazılması da *esiz* okunuşunu desteklemektedir.

Problemlili kelimelerin imlâsı da son delil olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere, Eski Türk Runik yazısında, ilk hecedeki yuvarlak dar ünlüler çoğunlukla her zaman yazılır. Yazıtlardaki *s²iza*, *s²izm*, *s²izma* şekilleri *s²za*, *s²zm*, *s²zma* şekillerinden daha fazla yer alıyor.

Özetle, yukarıdaki delillere ve örneklere dayanarak, şimdiye kadar *siz*, *size*, *sizim* ve *sizime* şeklinde okunan kelimelerin, aslında *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* şeklinde okunması gerektiği anlaşılabilir.

esiz ve onun daha uzun şekli *esizim* Eski Türk Yazıtlarında iki farklı şekilde kullanılmıştır: Birincisi, tek başına, ikincisi **a/e** ünlemleri ile beraber.

Aşağıda, eski Türk mezar yazıtlarında *esiz!*, *esiz e!*, *esizim!* ve *esizim e!* ihtiva eden pasajlar liste halinde sunulmuştur. Örneklerde, Malov ve diğerlerinden okuma bakımından ayrıldığı görülecektir, ama yeni yorumlar bu makalede ele alınmayacaktır.

A. *esiz!*

1. ... *ogul(l)arı turgul, yelgek! lakzın y²ıl bardınız. esiz!* “Oğulları Turgul ve Yelgek! Domuz yılında gittiniz. Yazık!” (Ihe-Ashete, arka, 2-3)¹⁰

2. [*ç açığ!*] *esiz! keyin! bedizinizin bunça kazganu bér[diñiz].* “Vah, ne yazık! Zavallı! Çok fazla gayretle başardınız.” (İkhi-Khanin-Nur)

3. *atazım it, er atım udun. esiz!* “Benim çocukluk adım İt ve erlik adım Udun. Yazık!” (Talas I, 1)

4. *atı çur. utuz oğlan, sag(d)ıçıg adırılmış. esiz! taçıg eren esiz! ...* “Adı Çur. Karısından, çocuklarından ve arkadaşlarından ayrılmış. Ne yazık! Genç bir dal gibi adam, yazık!” (Talas IV)

5. *ogramış. katun ogul, yurçı, esiz!* “Ogramış. Karım, çocuklarım, hısım akrabam, yazık!” (Talas V, 1)

6. *esiz! elim e! kunçuyum a! oğlanım a! budunum a! esizim e! altmış yaşında [adırılmış].* “Yazık! Ah benim ülkem! Prensesim! Çocuklarım! Budunum! Ne yazık! Atmış yaşında ayrıldım. (öldüm)” (Uyug-Tarlık, I)

7. ... *esiz! atınız or beg. esiz! [yıt]a! iliniz için kazganu (...?) öz kuy, yita! esiz! ...* “Ne yazık! Andız Or Beg. Vah yazık! Ülkeniz için ele geçirerek ... Vadi ve vadiler, yazık!” (Açura, ön, 3-4)

8. *esiz! bagır! közüñin ... körmedi ertiniz.* “Yazık! Vah, ne yazık! Görmedin... gözlerinle.” (Açura, sağ, 3)

9. [*yı]ta! esiz! er iki oğlın birle ölti.* “Yazık! Vah, ne yazık! Er iki oğlu ile beraber öldü.” (Uybat II, 5)

10. *ilimke bökmedim. esiz, ilim[e]!* “Ülkeme doymadım. Yazık, ülkeme!” (Oya, arka, 1)

11. *kara budunum! katıglanıñ! el, törü, sü ıdman! yita! esiz! elim kanım!* “Kara budunum! Dayan! Ülkeyi, devleti ve orduyu kaybetme. Yazık, vah! Ülkem ve Hanım!” (Elegeş, 7)¹¹

¹⁰ Sir Gerard Clauson-Edward Tryjarski. “The Inscription at Ikhe Khushotu”, **Rocznik Orientalistyczny**, XXXIV/1, 1971.

12. *élim, esiz! ... kömül budunum ... erinç! ... esiz! ... kömülüm! ök/ünç!* “Ülkem, yazık! ... Kömül budunum! ... Ne acı! ... Yazık! ... Kömülüm! Ne yazık!” (Kejilig-Hobu, 9)

13. *erdemî bar üçün kanıta aza tutuk (ku)tka tegmiş begim, esiz!* “Beyim, yazık! Erdemliği ile Hanından ayrılarak ebedî mutluluğa erdi.” (Abakan, ön, 2)

14. *töliş bilge atım ... ben altı y¹egirmi yaşuma almış kunçuy, esiz! böökmedim egeçim.* “Benim adım Töliş Bilge. Ben ... On altı yaşında evlendiğim prenses, yazık! Sana doyamadım, sevgili kadını!” (Abakan, sağ, 1)

15. *erdemlig élinte böökmedim, öldim. tutuk işaḡ a! ebimde y²at, tezkın. esiz! yuta! açıḡ!* “Erdemli ülkeme doyamadım ve öldüm. Ah Tutuk İşaḡ! Ülkemde yat ve dinlen. Ne yazık! Ne üzücü!” (Abakan, sağ, 2)

16. *beg tarkan (b)ilge terig ben. esiz! élim kanıma böökmed(im).* “Ben Bilge Terig, bey tarkan. Ne yazık! Ülkeme ve Hanıma doyamadım.” (Elegest II, arka)

B. esiz e!

1. *öz yérim, ıduk yérim, esiz e! öz élim kanım! küḡ yut²uz a!* “Öz yerim, kutsal ülkem, yazık! Ülkem ve Hanım! Kadın kölelerim ve karım!” (Minusinsk, a, 1)

2. *erdem üçün ... ünüm, esiz e! köḡig! erdemim yaşı üçün ...* “erdem için ... Ne yazık! Ne acı! Erdemim yaşı için.” (Minusinsk, d, 1)

3. *er atım öz t²ogdı. oḡlanım, esiz e! ebçim! adırılmız!* “Er adım Öz Togdı. Çocuklarım, yazık! Kadını! Biz (birbirimizden) ayrıldık.” (Minusinsk, d, 2)

4. *... edgüge böökmedim. esiz e!* “İyiye doymadım. Yazık!” (Çakul III, 2)

5. *alp kolum erdem yürekim, esiz e! yata!* “Alp kolum, erdem yüreğim, yazık! Ne acı!” (Kızıl-Çıra II, 1)

6. *élim kanım, esiz e! böökmedim. kün ay, esiz! yab²a!* “Ülkem ve Hanım, yazık! Doyamadım. (sana) Güneş ve ay, yazık! Ne acı!” (Kızıl-Çıra II, 3)

7. *... esiz e! ar él bay mar, esiz!* “Ne üzücü! Fakir insan ve zengin mar, yazık!” (Abakan, arka, 1-2)

8. *... yérim, esiz e! yéḡ iç(i) eḡim e! esiz e! eḡim e! esiz e!* “Ülkem, yazık! Çok akrabalarım ve arkadaşlarım, yazık! Arkadaşlarım, ne acı!” (Tuva III, 2)

¹¹ Talat Tekin. “Elegest (Körtle Han) Yazıtı”, **Türk Dilleri Araştırmaları** 5, 1995, s. 19-32. (Çev. Notu)

C. esizim!

1. ... *kunçuyum, buñ! adırıldım. esizim! kün ay azdım.* “Ne üzücü! Prensesimden ayrıldım. Ne yazık! Güneş ve aydan ayrıldım.” (Begre, ön, 1)

2. ... *esizim! ... kagadaşım, esizim!* “Ne yazık! Akrabam, ne üzücü!” (Hemçik-Çırgak, ön, 3)¹²

3. ... *kuyda kunçuyum, b²us²! yuta! esizim!* “Vadideki prensesim! Yazık! Ne üzücü!” (Kejilig-Hobu, 6)

4. *yabız! ıg! kömülümün ebdükü ılt(t)ım. esizim! bökme[dim].* “Ne korkunç! Yazık! Kömül (halkını) topladım ve önüme koydum. Yazık! (Dünyaya) doymadım.” (Kejilig-Hobu, 10)

5. ... *kadaş élki, esizim! ... tay ... öküz at, yook!* “Akrabalarım ve milletim, yazık! ... Dağlar... öküz ve atlar, Ne yazık! Üzücü!” (Abakan, ön, 4)

D. esizim e!

1. *kuyda kunçuyum, özde ogulum, yata! esizim e! yata! bökmedim. künüm kadaşım, yata! adırıldım.* “Vadideki prensesim, vadideki çocuklarım, yazık! Ne üzücü! Doymadım (size). Akrabalarım, yazık! Ayrıldım (sizden).” (Uyug-Turan, ön, 1)

2. *altun²ig kéşig bélihte bantım. teñri élimke bökmedim. esizim e! yata!* “Altın oku belime bağladım. Kutsal ülkeme doymadım. Ne yazık! Ne üzücü!” (Uyug-Turan, ön, 2)

3. *kanım töl böri, kara budun, külüg kadaşım, esizim e!* “Hanım Töl Böri, kara budun, ünlü akrabam, yazık!” (Uyug-Turan, ön, 3)

4. *beg erkime, esizim e! adırıldım.* “Yazık! Beylik gücümden ayrıldım.” (Barlık I, 3)

5. *yérim, yuta! subum adırıldım. buñ a! esizim e! yuta!* “Ana vatanımdan ayrıldım. Ne yazık! Ne üzücü!” (Begre, araka, 1)

6. ... *eşim, biñ erim, esizim e! bal²ık tağım, esizim e!* “Arkadaşlarım, bin erim, yazık! Kasabalarım ve dağlarım, ne yazık!” (Hemçik-Çırgak, ön, 1)

7. *baş açalarım, yaş aça, y²ıl²kı, esizim e!* “Büyük ve küçük akrabalarım, atlarım, yazık!” (Hemçik-Çırgak, arka, 2)

8. *sekiz yétmiş yaşım öltüm. esizim e!* “Altmış sekiz yaşımda öldüm. Yazık!” (Hemçik-Çırgak, arka, 4)

9. *yüz er kadaşım, esizim e! biñ er budunum a! esizim! katlan, budunum, edgü ...* “Yüz akrabam, yazık! Yüz milletim! Yazık! Üzücü! Dayan milletim, güzel ...”(Minusunsk, a, 1)

10. ... *uyar eşim, esizim e! adırtım a! bökmed¹im ...* “Güçlü arkadaşlarım, yazık! Ayrıldım (sizden) Doymadım (size).” (Minusunsk, b, 2)

¹² Talat Tekin. “Hemçik-Çırgak Yazıtı”, **Türk Dilleri Araştırmaları** 9, 1999, s. 5–15. (Çev. Notu)

11. *kuyda kunçuyumka, esizim e! ogulumga bökmedim.* “Vadideki prensesime ve çocuklarıma doymadım. Yazık!” (Çakul II, 2)

12. *er atım yaruk. tégin ben. bir otuz yaşımnda, esizim e! kit(t)im...* “Er adım Yaruk. Prens ben. Yirmi bir yaşımnda gittim. Yazık ve üzücü!” (Çakul III, 1-2)

13. *alp uruğu tutuk ben. kuyda kunçuyum, éki oğlanım a! esizim e! yalınus kızım a! yiğ éçi éşim kadaşlarım a! adırılı bardım a!* “Alp Uruğu Tutuk ben. Vadideki prensesim ve iki oğlum! Yazık! Yalnız kızım! Akrabalarım ve arkadaşlarım! Ayrılıp gittim (sizden).” (Çakul IV, 1-2)

14. *teñri élimke başda begimke bökmedim. esizim e! kırk yaşımnda kaç[đım].* “Kutsal ülkeme ve onun başındaki Beye doymadım. Yazık! Ben kırk yaşımnda kaçtım. (öldüm)” (Çakul IV, 1-2)

15. *kutlug çigşi ben. kadir yağıda [... er ölürtüm]. kara budunum a! yıtalesizim e! élim e! esizim e!* “Kutlug Çigşi ben. Güçlü düşmandan [... Er öldürdüm] Kara budunum! Yazık! Ülkem! Yazık!” (Çakul VII)

16. *... éki elig yaşım. bökmedim ... esizim e! bökme[đim].* “Yaşım kırk iki. Doymadım (dünyaya) ... Yazık! Doymadım ...” (Çakul IX, 3)

17. *kuyda kunçuy [umka] adırılıtm. esizim e!* “Vadideki prensesimden ayrıldım. Yazık!” (Oya, ön, 2-3)

18. *küüç kül tutuk. esizim e! adırılıtm. élim. esizim e!* “Küç Kül Tutuk. Yazık! Ayrıldım (öldüm). Ülkem ve Hanım! Yazık! Ayrıldım (sizden).” (Oznaçennaya, ön, 2-3)

19. *kuyda kunçuyum a! esizim e! yıta! özde ogulum, esizim e!* “Vadideki prensesim! Yazık! Ne üzücü! Vadideki oğlum! Yazık!” (Elegeş, 1)

20. *köök teñride kün ay azđım. yérime yıta! esizim e! adırılıtm.* “Gökteki güneş ve aydan ayrıldım. Yazık! Ülkemden ayrıldım” (Elegeş, 3)

21. *kanım élime esizim e! yıta! bökmed[đim]. kanım élime yıta! adırılıtm.* “Ülkeme ve hanıma doymadım. Yazık! Hanımdan ve ülkemden ayrıldım. Yazık!” (Elegeş, 4)

22. *buğ bağa ... bat ermiş. öldüm. yıta! esizim e!* “Sıkıntı bana ... Hızlıca. Öldüm. Yazık!” (Elegeş, 11)

23. *[ogla]nıma, esizim e! adırılıtm.* “Çocuklarımdan ayrıldım. Yazık!” (Ulug-Kem-Karasu, ön, 1)

24. *bukun! iki! s²g(?) yaşı! esizim e!* “Yasını tut! Yüzünü yırt! ... Gözyaşını dök! Yazık!” (Kızıl-Çıra I, 6)

25. *kadaşım, esizim e! y¹[ol]çı ben. tezig kryikde aluk ben.* “Yazık, akrabalarım! Yoldayım. Kaçan geyikten daha hızlıyım.” (Kızıl-Çıra II, 2)

26. *kadaşım, künüm e! yıta! adırılıtm. esizim e!* “Akrabalarım! Yazık! Ayrıldım. Ne üzücü!” (Kızıl-Çıra II, 5)

27. *bir yétmiş yaşımğa kök teñride kün ay azdım. esizim e!*
“Altmış bir yaşımda gökteki güneş ve aydan ayrıldım. Yazık!” (Kejilig-Hobu, 5)

28. *... élim esizim e! yérim. subum, esizim e!* “Ülkem, yazık! Ana vatanım, yazık!” (Kejilig-Hobu, 6)

29. *künüm kadaşım, esizim e! oğlanım a! [es]izim e! ... örünüm karam, esiz! yüz eb sigir²im e!* “Akrabalarım, yazık! Çocuklarım, yazık! Beyaz ve siyahım, yazık! (kötü ve iyi şeyler) Yüz çadırılık milletim! Sığırım! Yazık!” (Kejilig-Hobu, 7)

30. *bıj bodrak yunt, esizim e!* “Bin hızlı atım! Yazık!” (Kejilig-Hobu, 8)

31. *élim, esizim e! kuyda ku[nç]uyum, esizim!* “Ülkem, yazık! Vadideki prensesim, yazık!” (Tele,1)

32. *esizim e! yüz kadaşım a! altı budunum a! esizim e! adırılıtm.*
“Yazık! Yüz akrabam! Altı milletim! Yazık! Ayrıldım.” (Tuva I, ön, 1)

33. *em, esizim e! em üçün esridi[m] ... esiz e! adırıl[dım]. küdik! akı!* “İlaç, yazık! İlaç sebebiyle sarhoş oldum. (hastalandım)... Yazık! Ayrıldım. (dünyadan) Ne acı!” (Tuva II, parça 2)

34. *élim kanım a! esizim e! er erdemi tokuz...* “Ülkem ve hanım! Yazık! Erdemi göstermek için...” (Tuva III, 2)

35. *... [té]rig ben. esizim e! kadaşım a! esiz e! oğlanım ...* “Ben ... Terig. Yazık! Akrabalarım! Ne acı! Çocuklarım...” (Tuva III, 1)